

Prof. Dr. S. Mete Ünögür'ün Anısına

TBMM MİLLİ SARAYLAR DAİRE BAŞKANLIĞI YAYINI
İSTANBUL 2004

Edirne Sarayı

Giriş

Özellikle Osmanlı İmparatorluğu'nun son yüzyılı ve bu dönemde yapılan batılı sarayları konu alan bu yayında son dönem Osmanlı saraylarının yapımına ulaşan süreçte Bursa Sarayı'ndan sonra önemli bir yapı taşı olan Edirne Sarayı ana hatlarıyla canlandırılmaya çalışılacaktır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun ikinci başkenti olan Edirne'de, günümüzde ancak birkaç yıkıntı ve bir kasır ile ulaşmış olan Saray-ı Cedid-i Amire pek coğumuz tarafından tanınmamaktadır. İnşaatı Topkapı Sarayı'ndan çeyrek yüzyıl kadar önce başlamış ve imparatorluğun yükselme devri boyunca Topkapı Sarayı'na koşut olarak büyüp genişlemiş olan bu saray, artık mevcut olmadığı için olsa gerek unutulup gitmiştir. Osmanlı tarihinin pek çok olayına tanıklık eden ve uzun bir sürecin ürünü olan bu saray, geçtiğimiz yıllarda Trakya Üniversitesi Rektörlüğü tarafından düzenlenen bir sempozyum ile gündeme taşınmıştır. Edirne Sarayı'na yönelik tüm araştırmaların kaynağını teşkil eden Dr. Rifat Osman'ın yazıp çizimleriyle bezediği ve Süheyl Ünver tarafından yayına hazırlanan "Edirne Sarayı" başta olmak üzere mevcut bulunan sınırlı kaynaklar, sempozyum sonrası yayınlanan Bildiriler kitabı ile zenginleşmiştir.

Edirne Şehrinin Tarihçesi

Osmanlı İmparatorluğu'nun ikinci başkenti olarak bildiğimiz Edirne, Tunca suyunun Meriç Irmağı'na bağlandığı kıvrımda yerleşmiştir. Kent bu konumıyla İstanbul üstünden gelen yolları Istranca ve Rodop dağları arasından batıya ulaştırmaktadır.

Bölgelerde yapılan kazılarda ortaya çıkan cilali taş ve bakır-tunç çağından kalma objeler yerleşimin çok eskilere dayandığının göstergesidir. Daha önceki kaynaklarda Orestias olarak anılan kent dönem dönem farklı egemenlikler altına girmiştir, İmparator Claudius zamanında Roma'nın bir eyaleti haline gelmiştir. Trajan zamanında vali Hadrianus, Orestias yerleşimi geniştirme, kendi adıyla şehir statüsü kazandırarak Hadrianopolis ismini vermiştir. Şehrin günümüzdeki adının kökeninde de bu isim bulunmaktadır. Büyük Roma İmparatorluğu'ndan kalanları yıkan kuzeyli kavimlerin istilası bölgeyi ve kenti de etkilemiş, daha sonra uzun bir müddet boyunca kent Bulgarlar, Bizanslılar ve o dönemde Trakya'da etkin olan Hunlar arasında sık sık el değiştirmiştir.

Edirne'de Türk Yerleşimi

Osmanlı Beyliği kuruluşundan kısa bir süre sonra batıya yönelmiş ve Orhan Gazi'nin oğlu Süleyman Paşa, sehzadeliğinde Gelibolu üstünden Rumeli'ye geçmiş, yanında beylerle birlikte bazı küçük kaleleri ele geçirmiştir. Bu dönemde Bizans'ın bir parçası olan Hadrianopolis'te yaşanan siyasi karışıklıklar neticesinde vali, imparatorluğunu ilan etmiş, merkeze karşı yapılan bu harekette bölgedeki Türk komutanlarından da yardım almıştır. Önce yardım amacıyla şehrre giren Süleyman Paşa, babası Orhan Gazi'nin kentin önemine dikkatini çekmesi üzerine bir süre sonra şehri ele geçirmiştir ise de sehzadenin ölümüyle şehirde Türk yerleşimi gerilemiş daha sonra Sultan I. Murad zamanında şehir, 1363 yılında yeniden alınarak 1365'de başkent haline getirilmiştir.

Eski Edirne Sarayı

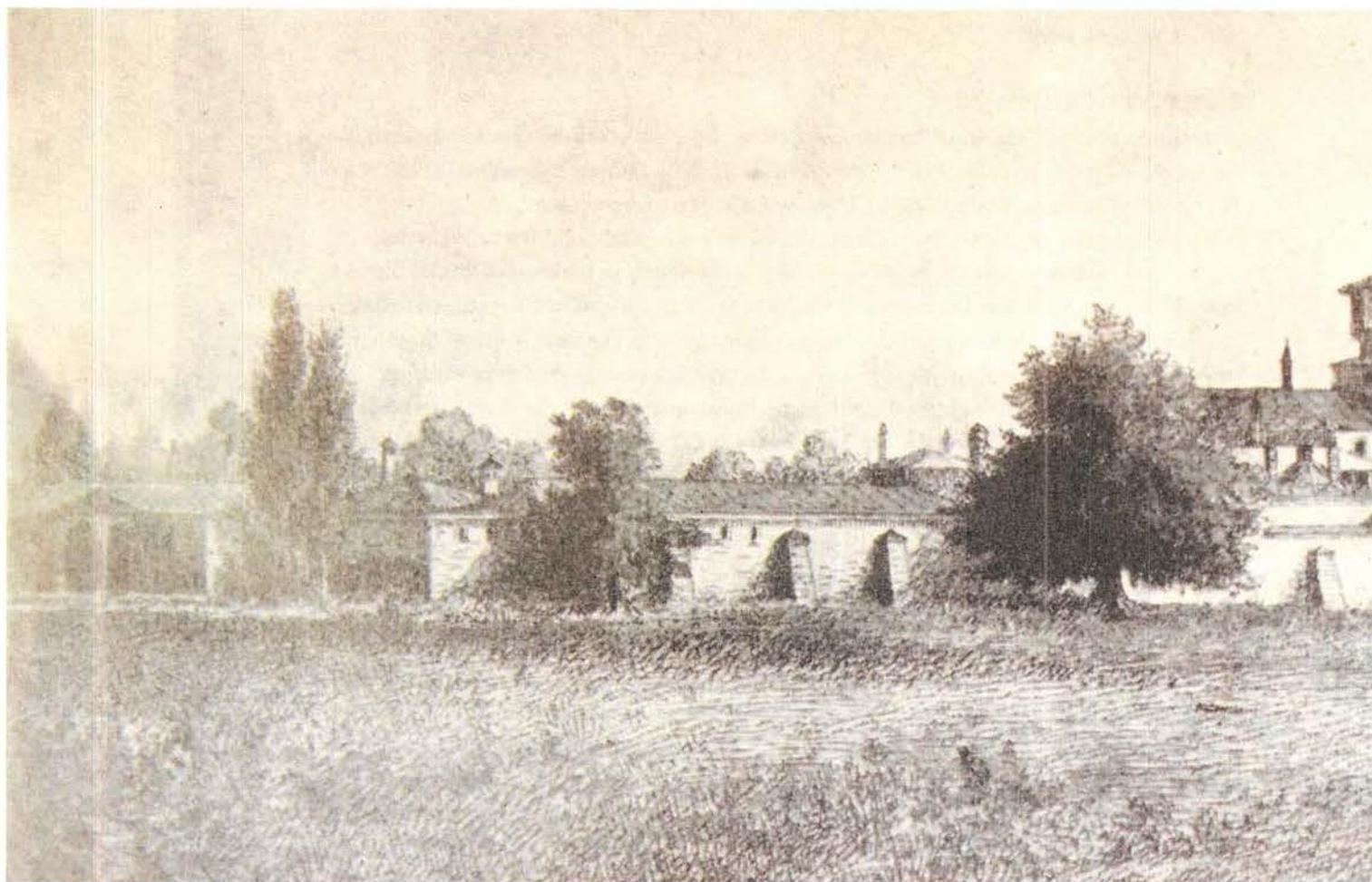
Devlet merkezinin Edirne'ye taşınmasından kısa süre sonra Sultan I. Murad'ın mevcut yerleşimin birbüyük kilometre kadar kuzey doğusunda bir tepede yapımını başlattığı saray, 1368 yılında tamamlanmış, gelişen yerleşim kısa sürede saray civarını çevrelemiştir. Osmanlı'da karışıklıkların yaşandığı yılların sonunda Çelebi Mehmed, I. Mehmed ünvanıyla bu sarayda cülsus etmiştir. Kentte yapılan bu ilk sarayın bahçeleri olmadığı gibi, şehir içinde kaldığından genişleyebileceğinin bir alan da mevcut olmadıgından daha sonra gelen Osmanlı sultanları büyütmen imparatorluğun teşkilatına uygun şekilde genişleyebilecek yeni bir saray yaptırmıştır. Yeni saraya yerlesildikten sonra da bir süre varlığını sürdürden eski saray, Sultan II. Selim zamanında yıktırılarak bu bölgede Mimar Sinan'a Selimiye Camii yaptırılmıştır. Yıktırılan sarayın taşlarının cami inşaatında kullanıldığı rivayet edilmektedir.

Yeni Saray

Sultan II. Murad'ın kent yerleşiminin kuzeyinde, Tunca nehrinin kıvrımında genişlemeye müsait arazide 1450 senesinde inşaatını başlattığı yeni ve büyük saray yapısı, daha temel seviyesindeyken Sultan ölmüş, yerine tahta geçen oğlu II. Mehmed sarayın yapımını sürdürmüştür.

Osmanlı sultanlarının ilk sarayı olan Bursa Sarayı'nda temelleri atılan, ihtiyaca göre ekler yapılabilecek şekilde bağımsız yapılardan oluşan saray yapıları grubu oluşturma geleneği, Edirne Sarayı ve bir süre sonra Osmanlı topraklarına katılan İstanbul'daki Topkapı Sarayı'nda da devam etmiştir. Erken dönemde terk edilen Bursa Sarayı bir yana bırakılırsa gerek Edirne gerek Topkapı sarayları Osmanlı tahtına çıkan sultanlar tarafından, gelişen ihtiyaçlar doğrultusunda eklenen yapılar, köşkler ve kasırlarla büyümüş ve genişlemiştir. Nite-

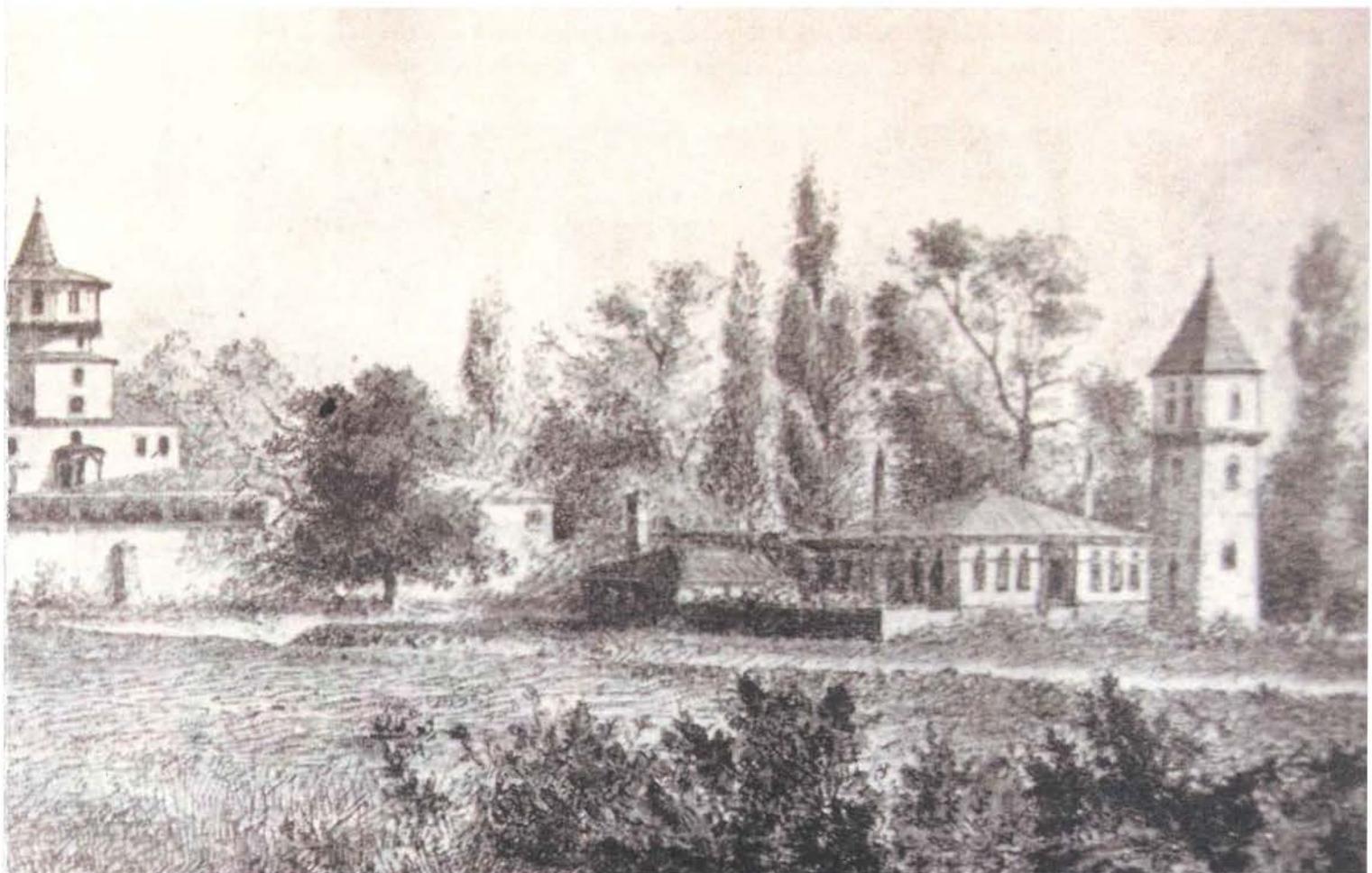
1 Edirne Sarayı Cihannümasının Adalet Kasrı ve Bostancıbaşı Kasrı tarafından görünüşü.
Rifat Osman çizimi.

kim bu gelenek her ne kadar aksi bir fikir mevcut ise de Batılılaşma döneminde yaptırılan iki büyük Osmanlı Sarayı Dolmabahçe ve Yıldız Sarayları'nda da sürdürmektedir.

Sultan II. Mustafa'nın saltanatının sonuna kadar Edirne Sarayı'nın genişlemesi, yapılar eklenmesi sürmüştür, bu dönemden sonra ortaya çıkan siyasal gelişmeler sonucu Edirne başkent olma niteliğini kaybetmiş; sultanlar Edirne Sarayı'na gelip kalmaz olmuştu. Duraklama ve gerileme devirlerinde önce fetih hareketlerinin durması ve sona doğru imparatorluğun yalnızca savunma pozisyonuna düşmüş olması özellikle batıya açılan fatihlerin sefer öncesi ve sonrası kaldıkları bu sarayın gözden düşmesine yol açmıştır. Bir diğer sebep de İstanbul'da bulunan türlü teşkilatın Edirne'yi bir başkent olarak benimsememesi ve hatta Sultan IV. Mehmed'in Edirne'yi daimi taht şehri olarak kullanmak istemesine karşı olanlar tarafından bu nedenle hal' edilerek yerine Sultan II. Süleyman'ın cülaus ettirilmiş olmasıdır. Takip eden sultanlar İstanbul ile Edirne arasında bir denge kurmuşlar, her iki kente de zaman geçirmişlerdir. Sultan II. Mustafa'nın da Edirne'de bulunduğu sırada hal' edilerek tahta kardeşi III. Ahmed'in geçirilmesinden sonra sultanlar çevrelerinin yönlendirmesi ve yaşanan tatsız olaylar sonucu Edirne'de yaşama konusunda isteksiz davranışmışlardır.

Edirne Sarayı son parlayışını yine bir sultanın batıya seferi sırasında yaşamıştır. Savaş için değil de davetli bir konuk olarak Avrupa'ya seyahat eden ilk Osmanlı Sultanı Abdülaziz'in dönüş güzergahına alınmış olan Edirne Sarayı, Avrupa'dan donecek sultani beklerken imkanlar elverdiince onarılmış, dekorasyonu yenilenmeye çalışılmıştır. Bu onarımlar sırasında Cihannüma Kasrı, Arz odası, Bab-üs Saade gibi Kum Meydanı'na bakan yapılar ele alınarak çeki düzen verilmiş, diğer bölgelerde bulunan onarılacak durumdaki yıkıntılar ise düzlenmiştir. Fakat ne yazık ki Sultan Abdülaziz'in yolculuk programı değişmiş ve İstanbul'a deniz yoluyla dönüş yapılmış, Edirne Sarayı'nda sultan bekletisiyle yapılan hazırlıklar da sonuçsuz kalmıştır.

Uzun yıllar boyunca metruk kalmış olan saray 1805 yılından başlayarak cephanelik hali-ne getirilmiş, zaman zaman yapılan keşifler ve onarımlara karşın saray yapılarının cephe-nlik olarak kullanılması sürmüştür. Osmanlı Rus Savaşı sırasında Ruslar şehrin sınırlarına var-dığında ise cephanenin düşman eline geçmemesi için şehrin valisi Cemil Paşa ve bölge ku-mandanı Ahmet Eyüp Paşa emriyle cephanelik ateşe verilmiştir. Patlamalarla başlayan yan-gın üç gün boyunca sürmüşt ve bu üç günün sonunda saray harabe haline gelmiştir.

Sarayın Yapılanması

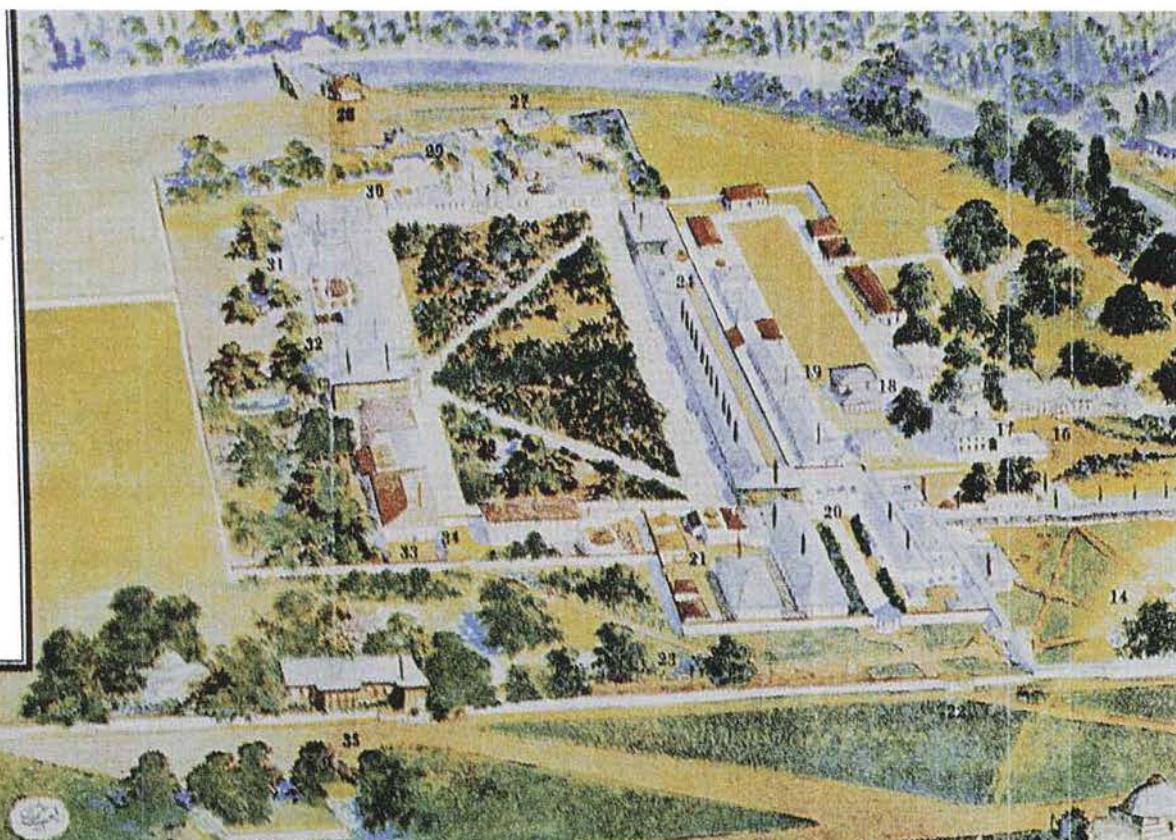
Edirne Sarayı yapıları beş ana avlu çevresine kurulmuştu. Bu avlular dıştan içe ve genelden özele ele alındığında Alay Meydanı, Divan Meydanı, Kum Meydanı, Çeşme Meydanı ve Valide Sultan Taşlığı olarak sıralanır. Taş duvarlarla çevrili ve birbirinden yine taş duvarlar-la ayrılan bu avlulardan başka, duvarların dışında nehrin doğusunda yer alan ve üstünde kü-cük köşkler ve kasırlar bulunan ada da saray arazisinden sayılırdı.

Alay Meydanı

Sarayın en eski meydanlarından olan Alay Meydanı, kuzey-güney doğrultusunda uzayan bir dikdörtgen biçimindeydi. Bu meydan erken dönemde maaş dağıtımının yapıldığı yer olduğundan Kese Meydanı olarak da bilinirdi. Dört kenarı ahşap sütunlar üzerinde kurşun örtülü bir sundurma ile çevriliş olan meydana giriş, batı cephesinden açılan Bab-ı Hümayun yoluya打了. Bu kapıdan Sultan dışında hiç kimse atlı olarak geçemez, yetkilerini ve güç-lerini bu kapının dışında bırakırlardı.

Bab-ı Hümayun'un bulunduğu cephede bir kısmı dışarıya bir kısmı da iç meydana açı-lan mekanlar arasında kapıcıların yemek, kahve ve nöbet odaları, iki ayrı tutukevi ve ayrıca sarayın aydınlatılmasında çalışan mumcuların odaları bulunurdu. Meydanın güney tarafın-da sarayın kileri, mutfakları, helvahane, güllabhane, aşçıların ve kılercilerin odaları, mesci-di, hamamı bulunmaktaydı. Ayrıca burada mutfaklar için gelen yakıtın içeri alınması için yapılmış nehir tarafına açılan Köşk Kapı vardi. Meydanın kuzey tarafında ise Divan Meyda-nı'na açılan Divan Kapısı, İç Hazine ve Kubbe Altı (eski meclis odası) bulunmaktadır.

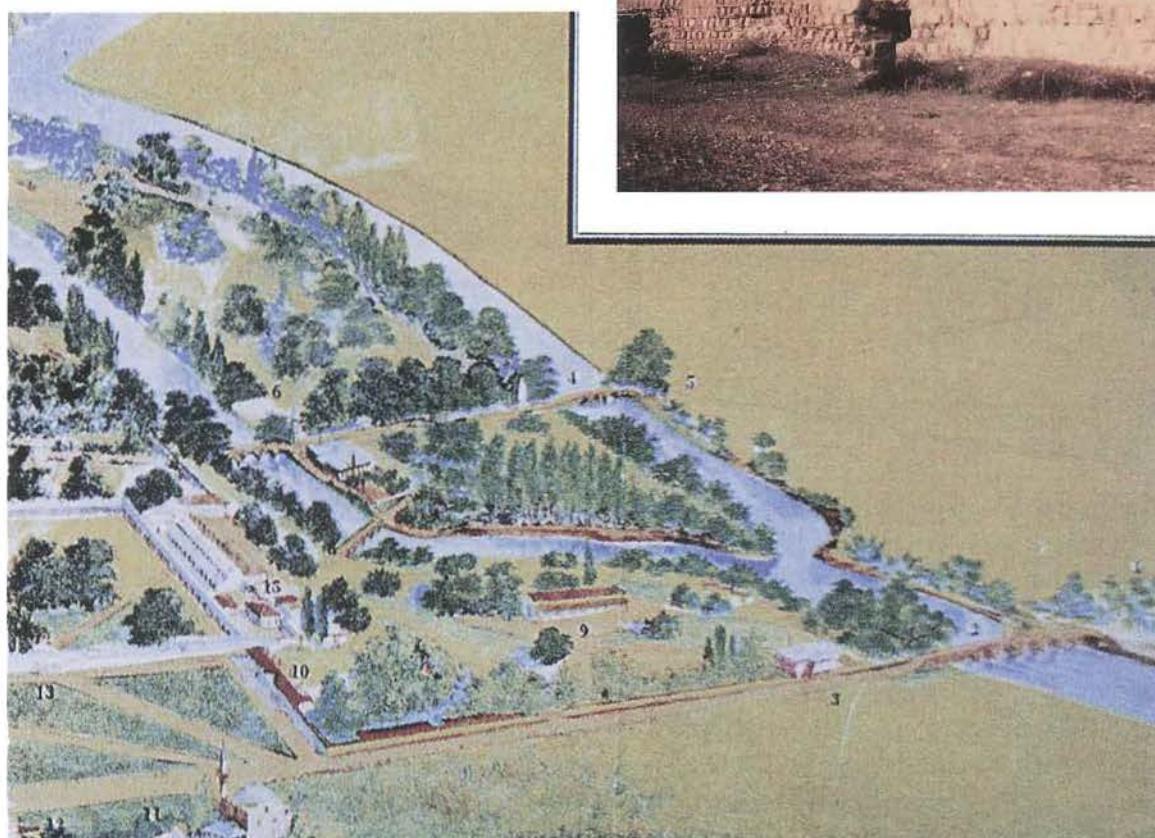
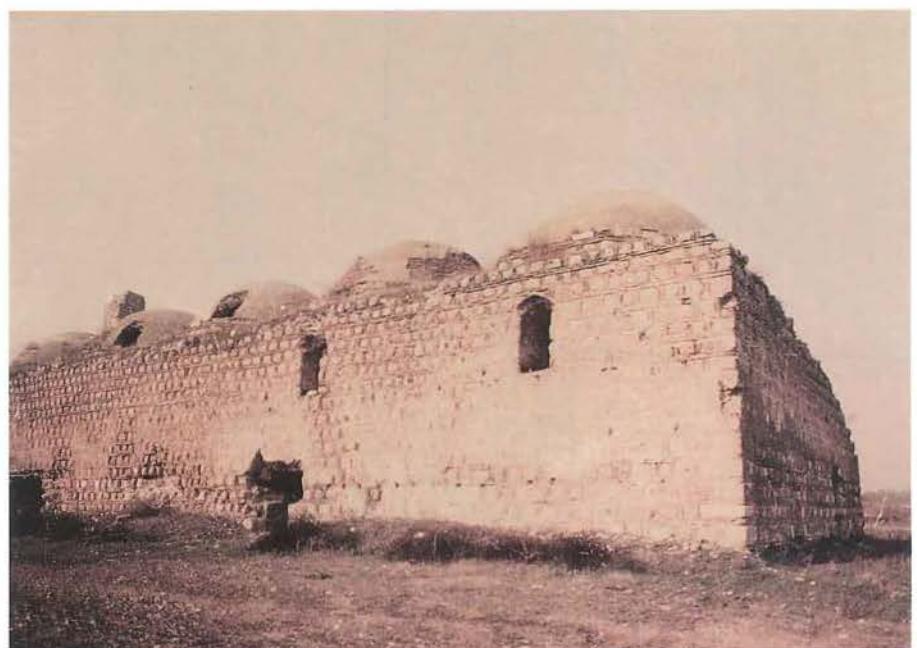
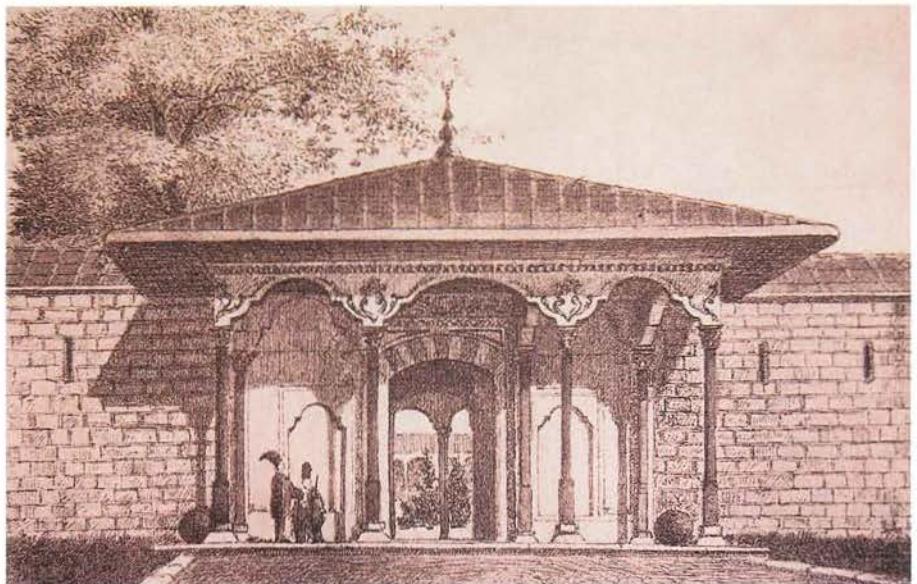
2 Edirne Sarayı vaziyet planı.
Rifat Osman çizimi.

Divan Meydanı

Divan Meydanı Alay Meydani'nın kuzey tarafında, kuzey güney doğrultusunda uzanan bir meydandı. Bu meydan güneyindeki Divan Kapısı yoluyla Alay Meydani'na, doğusundaki Çadırlı kapı ile Dar-üs Saade Ağası ve Harem Ağaları'nın dairelerinin bulunduğu küçük meydana ve batı duvarındaki Baltacılar Koğuşunun iki yanındaki Baltacılar kapıları ile de dışarıya bağlantılıydı. Alay Meydani'ndan geçişte erken dönemlerde divan toplantıları için kullanılmış olan Kubbe Altı ve iç hazine bulunurdu. Valide Taşlığı'nınbatisında ve Divan Meydani'nın doğusunda kalan küçük ara meydana açılan harem ağaları koğuşları; hamamları, çamaşırhanesi, abdesthanelerinden ayrı altmış dört hücreden oluşan bir yapılar grubuydu. Ayrıca Ağalar Mescidi, Ağaların Mektebi olarak kullanılan camlı oda ve Başkapı Gulami Dairesi de bu küçük meydandaki yapılardandı.

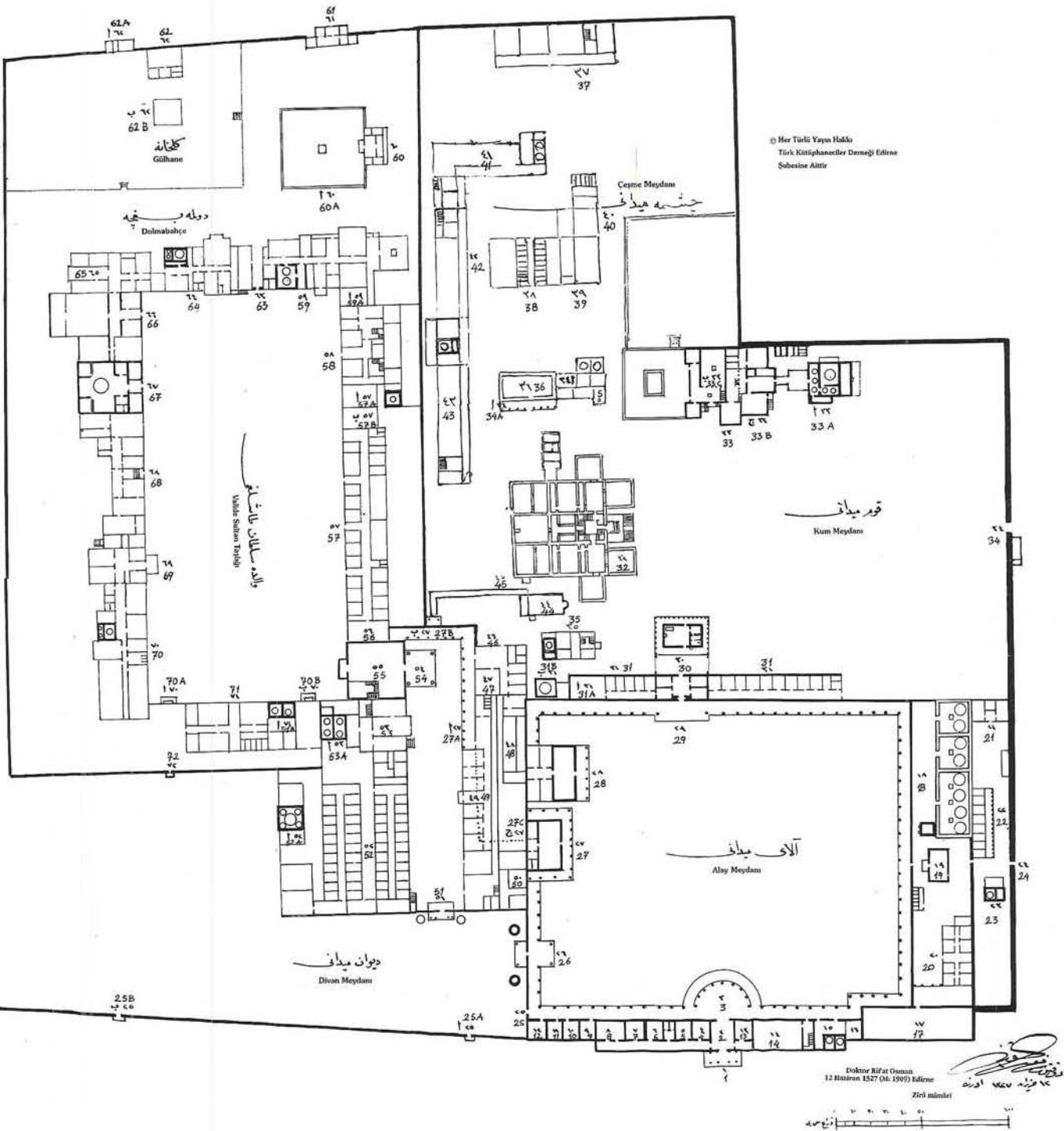
Divan Meydani'nın batı tarafında duvarların dışında olan arazi Sırık

3 Edirne Sarayı Bab-i Hümayunu Alay Meydani'nın ana girişiydi.

Rifat Osman çizimi.

4 Alay Meydani'nın güney tarafında bulunan mutfaklar harap halde dahi olsa günümüze ulaşabilen az sayıdaki yapılardandır.

5 Edirne Sarayı'nın Dr. Rıfat Osman tarafından yapılmış planında tüm mekanlar numaralanmış, ayrıntılı bilgi verilmiştir. Harita, ikinci ordu kalfası Avadis Benliyan Efendi'nin haritasından yapılmıştır.

Meydanı olarak anılmakta ve bu alanda cirit oyunları oynandığı bilinmektedir. Batı duvarı üstünde Sırık Meydanı'na bakan ve hem iç meydandan hem de dışarıdan girişi olan iki katlı Alay Köşkü yer almaktadır.

Kum Meydani

Kuzey-güney doğrultusunda uzanan bir dikdörtgen biçiminde olan Kum Meydani zemini kum olduğu için bu isimle anılmıştır. Meydanın batısında Bab-üs Saade ve Arz Odası, doğusunda Kum Kasrı ve Hazine Kethüdası Dairesi, kuzeyinde Kasr-ı Padişahi (Cihannuma Kasrı), güneyinde içten ve dıştan örme ayaklarla takviye olunmuş yüksek taş duvardan Tunca nehri üstündeki Fatih Köprüsü'ne açılan Demir Kapı bulunurdu. Sarayın Fatih dö-

ادن ده طی خبرنگاری مسنده شاهزاده اولیا
۱۲۹۵ تاریخ نه مکرر او بود صریح جهید عارف
مشتاقع اتفاقی

[ادن ده ساده عارف [عند اثره نه مکرر طبیعت] میرزا
طبیعت نامه: دو قدر نسبت چون

[Edirne'de saray-i cedid-i amirel unvanlı esere mahsus harita
27花瓣 1327 (M: 1911-1912)] Tosyavi Zâde Doktor Rıfat Osman

41: Enderun ağalarından hazırlıklarla mahsus dairesi	امنیت آذوقه راه راه فخریه راه راه فخریه راه راه	۴۶	1: 639-i hümâyûn	پرچم پرچم	۱
42: Enderun ağalarından kilverelerle mahsus dairesi	کیمیوچه راه راه فخریه راه راه فخریه راه راه	۴۷	2: Kapı arzesi	پرچم پرچم	۲
43: Enderun ağalarından seferlerle mahsus dairesi	امنیت آذوقه راه راه فخریه راه راه فخریه راه راه	۴۸	4: 5: Kapılar bağı odaları	پرچم پرچم	۳
44: Enderun camii'yi	امنیت آذوقه راه راه فخریه راه راه فخریه راه راه	۴۹	6: 7: Kibâra zindanı	پرچم پرچم	۴
45: Camii'ye harem kapasından gölmeye mahsus meşteri târik	امنیت آذوقه راه راه فخریه راه راه فخریه راه راه	۵۰	8: Kapıçalar odası	پرچم پرچم	۵
46: Harem, dijîr adlı mâbeyn kapısı	امنیت آذوقه راه راه فخریه راه راه فخریه راه راه	۵۱	9: Yemek ve kâive odası	پرچم پرچم	۶
47: Kugâne malâbâhi	امنیت آذوقه راه راه فخریه راه راه فخریه راه راه	۵۲	10, 11, 12: Mâmucular dairesi	پرچم پرچم	۷
48: Hasine kâtibi dairesi	امنیت آذوقه راه راه فخریه راه راه فخریه راه راه	۵۳	13: Kadın dîvan yeri	پرچم پرچم	۸
49: Ray kapı gâlibâsi dairesi	امنیت آذوقه راه راه فخریه راه راه فخریه راه راه	۵۴	14: Zâdiyyü battâctolar dairesi	پرچم پرچم	۹
50: Camîl Kögâk	امنیت آذوقه راه راه فخریه راه راه فخریه راه راه	۵۵	15: Zâliyyü battâctolar hamamı	پرچم پرچم	۱۰
27 A, B, C: Haremde kubbe altına gölmeye mahsus meşteri ve havâti târik	امنیت آذوقه راه راه فخریه راه راه فخریه راه راه	۵۶	16: Zâliyyü battâctolar mescidî	پرچم پرچم	۱۱
51: Haremdeki kapısı (Cedîrî kapı)	امنیت آذوقه راه راه فخریه راه راه فخریه راه راه	۵۷	17: Külliyyat-ı Amire	پرچم پرچم	۱۲
52: Harem ağaları dairesi	امنیت آذوقه راه راه فخریه راه راه فخریه راه راه	۵۸	18: Malabâhi Amire	پرچم پرچم	۱۳
53: Darâcîrân ajazi dairesi	امنیت آذوقه راه راه فخریه راه راه فخریه راه راه	۵۹	19: Aspîlar mescidî	پرچم پرچم	۱۴
54: Harem-i hümâyûn kapısı	امنیت آذوقه راه راه فخریه راه راه فخریه راه راه	۶۰	20: Kâlaremâmetler dairesi	پرچم پرچم	۱۵
55: Şehzadeler mektebi (Mahâyî odası)	امنیت آذوقه راه راه فخریه راه راه فخریه راه راه	۶۱	21, 22: Aspîlar odası	پرچم پرچم	۱۶
56: Kadın etnîdeler meşteri	امنیت آذوقه راه راه فخریه راه راه فخریه راه راه	۶۲	23: Aspîlar hamamı	پرچم پرچم	۱۷
57: Kadın etnîdeler dairesi	امنیت آذوقه راه راه فخریه راه راه فخریه راه راه	۶۳	24: Kükköpî	پرچم پرچم	۱۸
57 A:	امنیت آذوقه راه راه فخریه راه راه فخریه راه راه	۶۴	25: Yemekli kapı	پرچم پرچم	۱۹
57 B: Harem Çângırâtaları	امنیت آذوقه راه راه فخریه راه راه فخریه راه راه	۶۵	26: Divan kapı	پرچم پرچم	۲۰
58: Gâhzâdeeler dairesi	امنیت آذوقه راه راه فخریه راه راه فخریه راه راه	۶۶	27: Kubbealtı (eskî meclis)	پرچم پرچم	۲۱
59: Avcı Sultan Mehmet dairesi	امنیت آذوقه راه راه فخریه راه راه فخریه راه راه	۶۷	28: Kükköpî (eskî meclis)	پرچم پرچم	۲۲
59 A: Hazine	امنیت آذوقه راه راه فخریه راه راه فخریه راه راه	۶۸	29: İç Hazine	پرچم پرچم	۲۳
60: Hazineye kapıkı	امنیت آذوقه راه راه فخریه راه راه فخریه راه راه	۶۹	30: Külliyyat-ı sâde (Ak ağalar Lâqâsi)	پرچم پرچم	۲۴
60 A: Şehzâdeye büyük hizmet (33 m² dir.)	امنیت آذوقه راه راه فخریه راه راه فخریه راه راه	۷۰	31: Arz odası	پرچم پرچم	۲۵
61: Av kökü	امنیت آذوقه راه راه فخریه راه راه فخریه راه راه	۷۱	31 A: Ak ağalar dairesi	پرچم پرچم	۲۶
62: Tedbîl kökü	امنیت آذوقه راه راه فخریه راه راه فخریه راه راه	۷۲	31 B: Ak ağalar mektebi ve mescidî	پرچم پرچم	۲۷
63: Dolmâhâle kapısı	امنیت آذوقه راه راه فخریه راه راه فخریه راه راه	۷۳	31 B: Ak ağalar hamamı	پرچم پرچم	۲۸
64: Hâmiçî Sultan Ahmed dairesi	امنیت آذوقه راه راه فخریه راه راه فخریه راه راه	۷۴	32: Kâse-pâdiyâhî (büyük adı: châhâne-i kökü)	پرچم پرچم	۲۹
65: Gedîtlâler dairesi	امنیت آذوقه راه راه فخریه راه راه فخریه راه راه	۷۵	33: Küm kökü	پرچم پرچم	۳۰
66: Hâmkâr sofaşı	امنیت آذوقه راه راه فخریه راه راه فخریه راه راه	۷۶	33 B: Hazine-i sâde	پرچم پرچم	۳۱
67: Yâlat hamamı	امنیت آذوقه راه راه فخریه راه راه فخریه راه راه	۷۷	34 C: Sünnet odası	پرچم پرچم	۳۲
68: Hasînedar ustâ dairesi	امنیت آذوقه راه راه فخریه راه راه فخریه راه راه	۷۸	34: Demir kapı	پرچم پرچم	۳۳
69: Vâlide sultân dairesi	امنیت آذوقه راه راه فخریه راه راه فخریه راه راه	۷۹	34 A: Hazine kethüdesi dairesi	پرچم پرچم	۳۴
70: Cariyeler dairesi	امنیت آذوقه راه راه فخریه راه راه فخریه راه راه	۸۰	35: Sâlikâder-pâdiyâhî dairesi	پرچم پرچم	۳۵
70 A, B: Avcı Sultan Mehmet çempeleri	امنیت آذوقه راه راه فخریه راه راه فخریه راه راه	۸۱	36: Hazine-i Hümâyûn	پرچم پرچم	۳۶
71: Hastalar solası (Harem dairesine mahsus hastâhangı)	امنیت آذوقه راه راه فخریه راه راه فخریه راه راه	۸۲	37, 38: Enderun kâtâri	پرچم پرچم	۳۷
71 A: Hastalar solası hamamı	امنیت آذوقه راه راه فخریه راه راه فخریه راه راه	۸۳	39: Enderun ağalarına mahsus	پرچم پرچم	۳۸
73 A: Dârâcîrân ajazi hamamı	امنیت آذوقه راه راه فخریه راه راه فخریه راه راه	۸۴	40: Teneffüsâne ve mustekâtalar	پرچم پرچم	۳۹
72: Meyli kapısı	امنیت آذوقه راه راه فخریه راه راه فخریه راه راه	۸۵			
62 A: Bekâgâlar odası	امنیت آذوقه راه راه فخریه راه راه فخریه راه راه	۸۶			
62 B: Hâmiçî Sultan Süleyman başhe ve havâza	امنیت آذوقه راه راه فخریه راه راه فخریه راه راه	۸۷			

İkinci ordu kalfası Edirneli Avâdis Benîyan efendinin
haritasından istisna olunmuştur. 21 Temmuz H: 1323
(H: 1905) Doktor Rıfat Osman Tosyavi Zâde

آئینگی در قادیه اورن (آوارس میانه) افتینه
خوبی سنه استخاخ اونکه - - -
۱۲۹۵ قزوین - اورن

دستخط
طهیه و تاره

6

7

6 Alay Meydanı'ndan Kum Meydanı'na
geçiş sağlayan Bab-üs Saade.

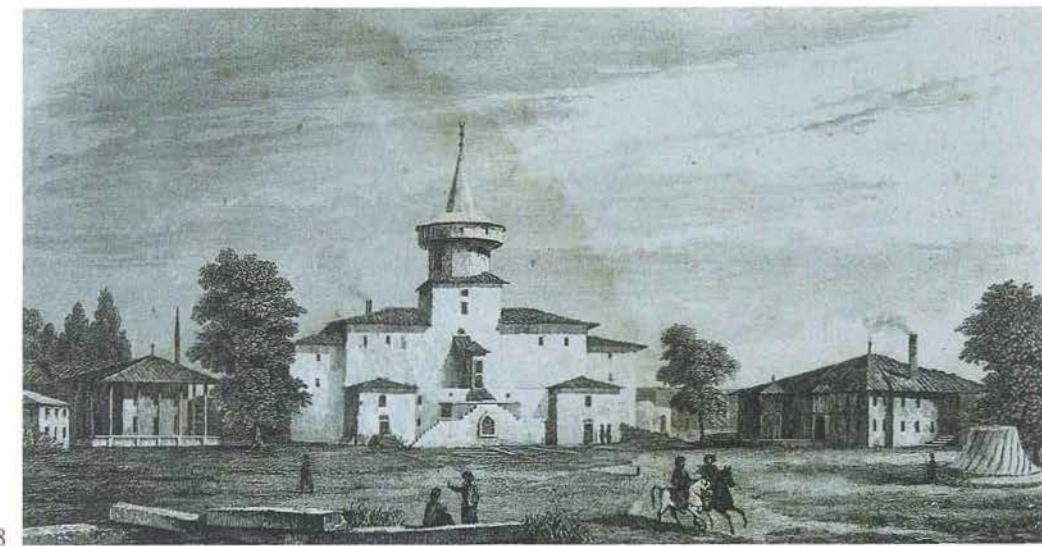
Rifat Osman çizimi.

7 Kum Meydanı'daki en erken yapılar
dan biri olan Kum Kasrı Fatih'in
şehzadesi Cem ve validesine tahsisli idi.
Rifat Osman çizimi.

minden kalma erken tarihli yapılarının bu meydanda yer alması ve nehri geçen Fatih dönen-
mi köprüsünün de bu meydana bağlanıyor olması saray kompleksinin çekirdeğinin bu mey-
dan olduğunu düşündürür. Nitekim Kum Kasrı'nın Fatih'in şehzadesi Cem Sultan ve va-
lidesine tahsis olunmuş bulunduğu bilgisi sarayın erken döneminde harem dairesinin dahi
kesin sınırlarla ayrılmamış olduğunu düşünmemize yol açar.

Alay Meydanı'ndan Kum Meydanı'na geçiş veren Bab-üs Saade sarayda en büyük proto-
kole tabi kapiydi. Bu kapının sırasında ağaçlar daireleri ve ufak bir yapı olan Akağalar Ha-
mamı vardı. Bab-üs Saade'den geçen karşlayan Arz Odası, sultanın yabancı elçileri kabul
ettiği, bayramlaşma törenlerini yapıldığı bir mekandı. Fatih dönemine tarihlenen yapı
hayli zengin dekorasyona sahip bir büyük oda ve yan tarafında bir tuvaletten müteşekkil-
di. Kapının karşısında yer alan tahtın yan tarafında büyük bir ocak bulunurdu. Sultana su-
nulacak hediyelerin Arz Odası'na getirilmeyip odanın giriş cephesinin iki yanında bulunan
pencerelerin daha büyük olanından içerisinde bulunan sultana gösterilmesi usuldedi.

Kum Meydanı'nın kuzey yönünde yer alan büyük bina, Sarayın Fatih dönemi yapılarından ve Edirne Sarayı'nın görsel olarak belirleyici unsuru olan Cihannüma Kasrı'dır. Kasır
değişik dönemlerde Kasr-ı Padişahî, Taht-ı Hümâyûn Kasrı, Has Oda Köşkü ve son za-

8

8 Sarayın Fatih dönemi yapılarından Cihannüma Kasrı örneğine pek rastlanmayan mimarisyle Edirne Sarayı'nın simge yapısı olarak tanınmaktadır. Rifat Osman çizimi.

9 Cihannüma Kasrı'nın kule bölümünün çok katlı yapısını gösteren çizim.

10 Cihannüma Kasrı'ndan günümüze ulaşan yapı kalıntısı.

manlarda Mabeyn-i Hümayun Dairesi olarak anılmıştır. Ne daha önce yapılmış olan Bursa Sarayı'nda ne de sonraki yıllarda yapılan Topkapı Sarayı'nda benzerine rastlanmayan özgün ve tek örnek olarak ele alınan bir yapıdır. Yedi kath olarak inşa edilmiş olan kasır dörtgen planlı bir yapı üstünde yükselen bir burç ve burcun üstünde sekizgen bir odadan oluşmaktadır. Kasra adını veren ve Cihannüma olarak anılan bu mekan, sekiz yöne açılan pencereleri ve yüksek konumunun sağladığı avantajla tüm çevreye egemen durumdaydı.

Meydanın doğu tarafında bulunan kasır ise yine Fatih dönemi yapılarından, eski keşifnameerde Hamamlı Köşk olarak anılmasına karşın yakın zamanlı kaynaklarda Kum Kasrı olarak geçen yapıdır. Kum Kasrı eğimli arazide yapılmış olduğundan temelleri güney tarafa iki büyük, kuzey tarafta bir buçuk metre yükseltilerek zemine uydurulmuştur. Tek katlı olan yapının güneyinde üç kurnalı bir hamam yer almaktadır. Kum Kasrı'nın ana mekanı olan Havuzlu Mermerlik; duvar kenarlarında sedirler olan, ortada bulunan şadirvandan akan suyun bu sedirlerin önünde oluşturulmuş kanallar yoluyla tüm mekanı dolaştığı, Rokoko tarzda süslenmiş bir salondur. Kum Kasrı içinde ayrıca oturma ve yatak odaları, Sünnet Odası olarak bilinen bir oda ve Fatih'in Şehzadesi Cem Sultan'ın çocukluk yıllarını geçirmişi olduğu oda mevcuttu.

10

Enderun Meydanı

Saray halkı tarafından Çeşme Meydanı olarak da anılan Enderun Kum Meydanı'nın kuzeybatisında ve Valide Sultan Taşlığı'nın güney tarafında doğu-batı akışında uzanan bir dikdörtgen biçimindeydi. Tamamı yontma taş döşeli olan meydanın kuzey tarafında ufak farklılıklar dışında birbirinin aynı olan Hazine Koğuşu, Seferli Koğuşu ve Kilerli Koğuşu sıralanmıştı. Meydanın doğu tarafında ise her koğuşa ait abdesthaneler ve kahve ocakları vardı. Güney tarafında da bu koğuşların kilerleri bulunurdu.

Bu meydandan Harem'e geçiş kapısı civarında zaman zaman sultanın yemeğinin hazırlandığı küçük bir mutfağ ve Hünkâr Camii vardı. Minare yerine birkaç basamaklı bir müezzin yeri olan cami içinde mermer sütunlar üstünde bir padişah mahfeli bulunmaktadır. Sultanların vakit namazlarını bendegân ile birlikte bu camide ifa etmeleri adettendi.

Valide Sultan Taşlığı

Edirne Sarayı Harem Dairesi, Topkapı Sarayı'ndaki birbirine geçişli mekanların oluşturduğu karmaşık düzene kiyasla çok açık bir teşkilata sahipti. Sultanların haremdeki yatak dairesi, valide sultan, kadın efendiler, hasekiler, kalfalar, şehzade daireleri, hamam, çamaşırhane, hastane ve diğer işlevsel yapılar, Divan Meydanı'nın doğusunda, Kum Meydanı ve Enderun Meydanı'nın kuzey tarafında bulunan doğu-batı akışında uzayan dikdörtgen biçimde büyük bir avlu çevresinde sıralanmışlardı.

Valide Sultan Taşlığı olarak bilinen bu meydana giriş, meydanın güneybatı köşesinde, üst katı Şehzadeler Mektebi olarak bilinen yapının zemin katında bulunan büyük Harem-i Hümayun Kapısı yoluyla idi. Şehzadelerin özel hocalarından eğitim aldığı Şehzadeler Mektebi, ayrıca sultanlar tarafından da haremde bulundukları sırada yapmaları gereken acil görüşmeler olduğunda kabul mekanı olarak kullanılırdı. Meydan ilk zamanlarında taş döşeli olduğundan taşlık olarak anılmaktansa da Sultan IV. Mehmed zamanında taşlar sökülmerek ağaçlar ve çiçekler dikilmiştir.

Süsleme ve Dekorasyon

Edirne Sarayı'ndan günümüze sağlam ulaşan bir yapı bulunmadığı halde süsleme programı ile ilgili bazı temel bilgiler mevcuttur. Yapımından başlayarak parlak dönemini yaşadığı yıllar boyunca Osmanlı mimarlığında egemen olan süsleme anlayışı Edirne Sarayı'nda da uygulanmıştır. Sarayda pek çok mekanın Osmanlı çini sanatının seçkin örnekleriyle donatılmış olduğu bilinmektedir. Özellikle Kanuni Sultan Süleyman ve oğlu Sultan II. Selim'in saltanat yıllarında sarayı oluşturan köşk ve kasırların altın çağını yaşayan İznik çinileriyle süslendiği belirlenmiştir. Fakat ne yazık ki daha Osmanlı döneminde saray itibarını kaybetmeye başladığında bu çiniler sökülmeye başlanmış ve sökülen çiniler İstanbul'da yeni inşa edilen yapılarda kullanılmıştır. Edirne Sarayı'ndan ilk kez 1737'de Sultan I. Mahmud'un yaptırdığı Ayasofya Kütüphanesi'nde kullanılmak üzere çini sökülmüştür. Daha sonra Rus istilası sırasında sarayın kıymetli çinileri sökülmerek götürülmüş, sarayı harabe haline getiren cephanek yangınından sonra da ele geçen çiniler ve diğer ince işçilikli değerli malzeme zamanın valisi Rauf Paşa'nın izniyle sandıklar halinde toplanarak yabancı elçiliklere armağan edilmiştir. Edirne Sarayı'nın özgün çinileri araştırmacılar tarafından karışık vaziyette İstanbul'daki birkaç binada tespit edilmiş, ayrıca bu çinileri tamamlayan panoların parçalarının bir şekilde dünya müzelerine dağılmış olduğu teşhirdeki koleksiyonlardan belirlenmiştir. Edirne Sarayı'ndan götürülmüş büyük miktarda malzemenin de halen Hermitage Müzesi depolarında gün ışığına çıkmayı bekledikleri düşünülmektedir.

Bu büyük Osmanlı sarayının süslemesi söz konusu olduğunda kalemlerinin de önemli yer tutmaktadır. Sarayın pek çok mekanında gerek tavan gerek duvarlarda kalemi süslemeleinin mevcudiyeti Dr. Rifat Osman'ın Edirne Sarayı tasvirlerinde detaylı bir şekilde anlatıldığı gibi, Kum Kasrı'nda büyük odanın 19. yüzyıl sonunda çekilmiş bir fotoğrafı ile de görsellik kazanmaktadır. Günümüzde ulaşabilen çağdaşı Topkapı Sarayı'nın kalemlerini incelemek Edirne Sarayı'nın süslemeleri hakkında bir fikir edinmek mümkündür. Ayrıca Edir-

nekâri olarak bilinen, bu kente özgü resimsel ögeleri de içeren bir süsleme tarzının da kente yer alan sarayın süsleme programının gelişimi içinde ortaya çıkmış olması güçlü bir olasılıktır.

Dr. Rifat Osman'ın Edirne Sarayı ile ilgili pek çok mekanın tarifinde gerek oda kapıları gerek dolap kapaklarında sedef, kemik ve bağa süslemeler olduğu ifade edilmektedir. Geneliksel sanatlarımızdan olan sedefkarlığının Edirne Sarayı'nın süslenmesinde itibar gördüğü bu tariflerden anlaşılmaktadır.

Akarsu kenarında yerleştirilmiş olan sarayda Kum Kasrı, Cihannuma gibi Fatih dönemi yapılarından başlayıp Kanuni dönemi Adalet Kasrı ve IV. Mehmed dönemi Valide Sultan Dairesi'nde devam ettiği üzere pek çok mekanın zenginleştirilmesinde "Su" ögesine yer verilmiş, mekanların içinde küçük havuzlar ve şadırvanlar yapılmıştı.

Sarayın süslemelerindeki zenginliğin bir örneği olarak ele alabileceğimiz Kum Kasrı içindeki Sünnet Odası'nda bulunan billurlu ve çinili ocak hem sarayla ilgili yazılmış metinlerde tasvir edilmiş hem de Jean Leon Gerome gibi Orientalist ressamlar tarafından resimlere konu edilmiştir. Ocak odaya bitişik olan diğer bir odada yakılmakta, Sünnet odasında bulunan davlumbazda çinilerle alternatifli olarak yerleştirilmiş kristal parçalar yoluyla ışılıtı izlenmekte, böylece bir yandan odanın kül ve duman gibi kirlilikten azade tutulmasının yanısıra eşsiz bir güzellik elde edilmektedir.

Edirne Sarayı'nın Bahçeleri

Edirne Sarayı doğu tarafı Tunca nehrıyla çevrelenmiş olan açık bir arazide yapılışma göstermiştir. Nehrin, sarayın bulunduğu bölgede çatallaşarak aşağı kısımda tekrar birleşmesi sonucu oluşan ada sarayın kurulduğu yillardan başlayarak bir nevi hasbahçe olarak değerlendirilmiştir. Erken dönemlerde Hadika-i Hassa adıyla bilinen ada 19. yüzyılda halk tarafından Tavuk Ormanı olarak anılmaya başlanmıştır. Adaya Fatih döneminin binlerce fidan dikilmiş, Sultan I. Ahmed adanın ağaçlandırılmasına dişbudak meşe ve kestane ağaçlarıyla katkıda bulunmuştur.

Bu ağaçlıklı adada farklı zamanlarda yapılmış küçük köşkler ve kasırlar bulunmaktadır. Bunlar arasında Bostancıbaşı Kasrı, Kanuni döneminde yapılan ve divan toplantıları için kullanılmış olan Adalet Kasrı, İftar Köşkü, su dağıtım şebekesinin bir parçası olan Terazi Kasrı, Bülbül Kasrı sayılabilir.

Saray duvarları ve kaplarının dışında kalan bu hasbahçeden yıllar sonra Sultan IV. Mehmed'in validesi Hatice Turhan Sultan tarafından harem dairesinde yaşananlar için bir bahçe yaptırılmıştır. Bu bahçe Valide Sultan Taşlığı'nın doğusunda iki set halinde düzenlenmiş, alt kısım gül fidanlarıyla donatılmıştır. Gülhane olarak anılan bu setin üstünde kalan ve Dolmabahçe denen diğer bahçeye ise civar ormlardan yetişkin fidanlar ve Sofya civarından çam fidanları getirilmiş, duvar kenarlarına ise hoş kokulu yaseminler dikilmiştir. Bu bahçelerde ayrıca küçük havuzlar, kameriyeler ve camlı köşkler yapılarak güzel vakit geçirmek için mekanlar oluşturulmuştur.

Edirne Sarayı'nın bahçe düzenlemeleri ve ağaçlandırma durumu üzerine mevcut bilgiler üstüne uzmanlar tarafından yapılan değerlendirmeler, sarayın mimari tasarımının yanısıra bitkilendirilmesinde de pasif iklimlendirme ilkelerinin bilindiği ve estetik kaygıların ötesinde sarayda yaşayanların konfor koşullarının oluşturulması için yapılmış planlar dahilinde hareket edildiğini ortaya koymaktadır.

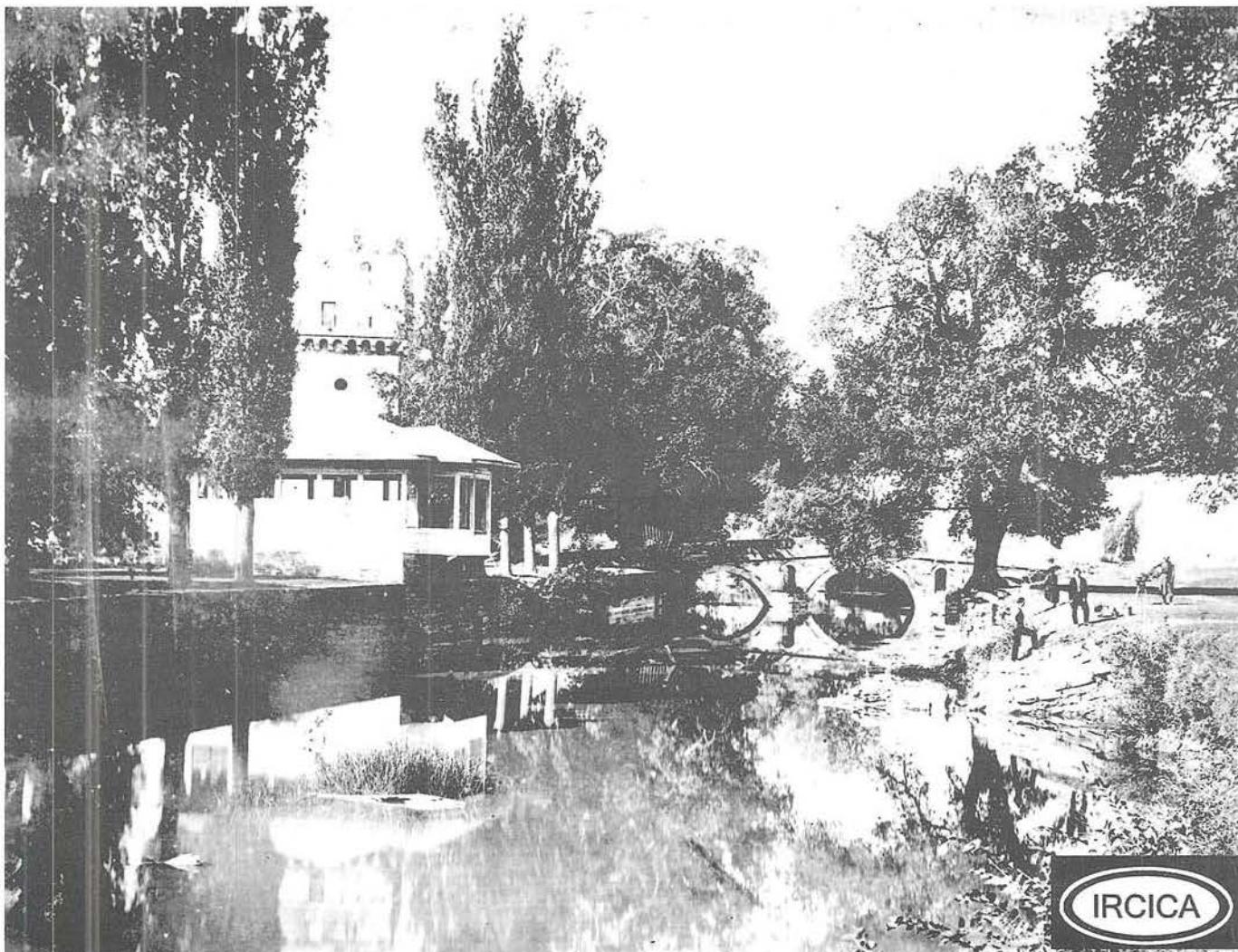
11

12

11 Sarayın esas yapılanması dışında kalan Kanuni dönemi yapısı Adalet Kasrı bugün askeri bölgdedir ve restorasyonu yapılarak korumaya alınmıştır.

12 Sarayın esas yapılanması dışında kalan Hadika-i Hassa'da bulunan Bülbül Kasrı sarayın civarında yapılan küçük köşk ve kasırlara örmektir. Rifat Osman çizimi.

13

13 IRCICA Arşivi Yıldız Koleksiyonu

90790-14 numaralı fotoğraf. Tunca nehrin üzerinde Fatih Köprüsü, İftar Köşkü ve arka planda Adalet Kasrı. Kargopulo biraderlerin fotoğrafında sarayın 1880'lerin ortalarındaki durumu görülmektedir.

Edirne Sarayı'nda Yaşam

Fatih Sultan Mehmed'in İstanbul'u almasından sonra payitaht taşınmış, buna karşılık Edirne uzun süre ikincil bir başkent olarak da olsa sultanat şehri olma özelliğini sürdürmüştür. Sultan I. Mehmed'den başlayarak dönem dönem Osmanlı sultanlarının cülvuları Edirne'de gerçekleşmiş, sultanların burada kaldıkları dönemlerde Sur-ı Hümâyûnlar tertip edilmiştir.

Eski ve yeni Edirne saraylarında cülvus eden sultanlar sırasıyla: I. Mehmed (Çelebi)-1413, Sultan II. Murad-1421, Sultan II. Mehmed (Fatih)-1451, Sultan II. Süleyman-1687, Sultan II. Ahmed-1691, Sultan II. Mustafa-1694, Sultan III. Ahmed -1703'dir. Çelebi Mehmed'den evvel Fetret Devri'nde iki şehzade daha Edirne'de sultanat ilan edip hatta biri kendi adına para bastırmış ise de Yıldırım Bayezid'in Ankara yenilgisini takip eden karışıklıklardan sonra hanedan, Çelebi Mehmed ile devam ettirildiğinden kayda alınmamışlardır.

Osmalı kültürünün önemli bir unsuru oluştururan görkemli Sur-ı Hümâyûnlar geleneğinin temelleri Edirne'de atılmıştır. 1457 yılında Fatih'in Şehzade Beyazıt ve Şehzade Mustafa için yaptırdığı sünnet düğünü şenlikleri, Meriç, Arda ve Tunca nehirlerinin birleşme noktasında bulunan Ada Çayırlı'nda düzenlenmişti. Bu ada zaman içinde nehirlerin yatak değiştirmesi sonucu kaybolmuştur. Günler süren bu şenliklerde ilim adamlarına, din adamlarına, beylere, halka ziyafetler verilmiş, yarışlar, geçitler yapılmış; canbazlar, hilebazlar gösteriler yapmış, geceleri havai fişekler atılmıştı. Daha sonraki yıllarda düzenlenen sünnet şenliklerinde de bu düzen geliştirilerek zenginleştirilmiştir. Edirne Sarayı'nda düzenlenen diğer sünnet şenlikleri 1472'de Fatih'in şehzadeleri Cem ve Abdullah için, 1480'de Şehinşah, Ahmet, Korkut, Mahmut, Alem, Selim ve Oğuzhan için düzenlenmiştir. İstanbul ele geçirilip başkent olduğu halde bu şenliklerin Edirne'de düzenlenenmiş olması ilginçtir.

14

Daha sonraki yıllarda bu tür şenlikler İstanbul'a kaydırılmış, Edirne'de uzun yıllar sonra düzenlenen tek şenlik 1675 yılında Sultan IV. Mehmed'in şehzadeleri Mustafa ve Ahmed'in sünnetleri ve kız kardeşi Hatice Sultan'ın evliliği vesilesiyle düzenlenen ve 45 gün süren şenlik olmuştur. Şenlik kapsamında şehzadelerden başka 5000 kadar çocuk sünnet edilmiş, Sırık Meydanı'nda yapılan geçit ve gösteriler, meydanda hilal biçiminde düzenlenmiş, orta kısmı sultan, bir ucu şehzadeler diğer ucu harem-i hümayun için ayrılmış şenlik çadırlarından izlenmiştir.

14 IRCICA Arşivi Yıldız Koleksiyonu 90790-13 numaralı fotoğraf. Adalet Kasrı'nın arka planında Cihannüma'nın kulesi görülmektedir.

Kargopulo biraderlerin fotoğrafı 1880'lerin ortalarında Cihannüma'nın hala ayakta olduğunu belgeliyor.

Saraydan Günümüze Kalanlar ve Bugünkü Durum

Edirne Sarayı'ndan günümüze o günlerin görkemini anlatacak dikkate değer bir şey kalmamıştır. Sarayın esas arazisi tamamen arkeolojik sit vaziyetine olup, Alay Meydanı'ndan Kum Meydanı'na geçiş veren Bab-üs Saade'den arta kalan kapı kemerinin mevcut durumu, 1995 Edirne Sarayı Sempozyumu için Milli Saraylar Daire Başkanlığı tarafından ölçüm ve çizimleri yapılp rölöve çıkarılarak tespit edilmiştir.

Saray mutfakları harap vaziyette de olsa ayakta kalan ender yapılardandır. Çok kathi bir kule olan Cihannüma Kasrı'nın iki kat kadarı mevcuttur. Kum Kasrı Hamamı harap vaziyette olmakla birlikte mevcuttur. Nehrin öte yakasında Hadika-i Hassa içinde kalan Adalet Kasrı bugün askeri alandadır. Geçmiş yıllarda restore edilmiştir.

1995 yılında yapılmış olan I. Edirne Sarayı Sempozyumu'nda tarihimizin büyük kısmına tanıklık etmiş olan bu sarayın canlandırılması, mümkün olabilen yapıların yeniden yapılması konuları tartışılmıştır. Sempozyumun bitiminde yayınlanan bildiride özette: Sarayın bulunduğu bölgenin Osmanlı dönemi arkeolojisi için birinci derece sit alanı olduğu, saray a-

razisinin kesin sınırlarının belirlenerek bu alanda araştırmaların başlatılması gereği, bu çalışmaların sağlığı için kişisel ve kurumsal müdahaleleri en aza indirgeyecek, bilimsel yöntemlerle çalışacak apolitik bir örgütlenme sağlanması gereği ifade edilmiş, sarayın bir bütünü olduğu ve öğelerinin birbirinden ayrı ele alınarak restorasyonun veya yeniden işlevlendirmesinin de yapılmaması gereği konusunda fikir birliğine varılmıştır.

Dileğimiz Edirne Sarayı'nın bulunduğu arazinin uzun vadeli bir arkeolojik çalışmanın alanı olarak üniversitelerimiz tarafından ele alınması, ele geçecek buluntuların müzeleştirilmesi ve bu önemli yapışmanın hiç olmazsa izlerinin korunarak gelecek kuşaklara aktarılmasının sağlanmasıdır.

KAYNAKÇA

- AKAR, Azade., "Edirne Sarayı Çinilerine Dair Bir Araştırma", *I. Edirne Sarayı Sempozyumu Bildirileri*, Edirne: Trakya Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları, 1999.
- ARMAĞAN, Mustafa., "Bir Bursa Sarayı Vardi", *MS*, 1 (1999), s. 86-95.
- BAYAT, Ali Haydar., "Edirne Sosyal Hayatında bir Kesit 861/1457 Sünnet Şenliği", *I. Edirne Sarayı Sempozyumu Bildirileri*, Edirne: Trakya Üniversitesi Yayınları, 1999.
- BEŞKONAKLI, Jale - MISIRLI, Filiz., "Edirne Sarayı Yapıları İçin Bir Restorasyon Önerisi; Bab-üs Saade", *I. Edirne Sarayı Sempozyumu Bildirileri*, Edirne: Trakya Üniversitesi Yayınları, 1999.
- ELAGÖZ, Ayşe - ÖZGEN, Aydan., "Edirne Sarayı'nın Pasif İklim Tasarımı İlkelerine Göre Değerlendirilmesi", *I. Edirne Sarayı Sempozyumu Bildirileri*, Edirne: Trakya Üniversitesi Yayınları, 1999.
- ERTÜĞ, Zeynep Tarım., "Edirnede Yapılan Son Cüluş Töreni", *I. Edirne Sarayı Sempozyumu Bildirileri*, Edirne: Trakya Üniversitesi Yayınları, 1999.
- NEMLİOĞLU, Candan., "Saray-ı Cedid Yapılarındaki Orijinal Kalem İşleri", *I. Edirne Sarayı Sempozyumu Bildirileri*, Edirne: Trakya Üniversitesi Yayınları, 1999.
- OSMAN, Rifat., *Edirne Sarayı*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1989.
- KAZANCIGİL, Ratip., *A. Süleyman Ünver'in Edirnesi*, İstanbul: Edirne Valiliği, Haziran 1999.
- KAZANCIGİL, Ratip., *Edirne Şehir Tarihi Kronolojisi*, İstanbul: Edirne Valiliği, 1999.
- KÖYLÜOĞLU, Neriman., "Sarayda Su ile İlgili Yapılar", *I. Edirne Sarayı Sempozyumu Bildirileri*, Edirne: Trakya Üniversitesi Yayınları, 1999.
- OSMAN, Rifat., *Edirne Rehniüası*, Edirne: Trakya Üniversitesi Yayınları, 1998.
- ONUR, Oral., *Edirne Kadıları*, İstanbul: Edirne Valiliği, 1999.
- ÜLKÜCÜ, Mehtap., "Edirne Sarayı Kalem İşleri", *I. Edirne Sarayı Sempozyumu Bildirileri*, Edirne: Trakya Üniversitesi Yayınları, 1999.
- YUNT, Kerim - YUNT, Mustafa - YUNT, Tülin., "Haliçten Meriç'e Sünnet-Sünnet Düğünü Geleneklerine Bakışlar", *I. Edirne Sarayı Sempozyumu Bildirileri*, Edirne: Trakya Üniversitesi Yayınları, 1999.
- Edirne Sarayı Yerleşim Planı*, Türk Kültüphaneciler Birliği Edirne Şubesi Yayıni.
- I. Edirne Sarayı Sempozyumu Sonuç Bildirisi*.